

שז"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 47

מנהגי ערב ראש השנה

ישראל מתענים ומבקשים רחמים, אנשים נשים וטף, והקב"ה מוותר להם את הכל, שנאמר (ויקרא טז, ל): "פי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מפל חטאתיכם לפני ה' תטהרו."

עד מתי צמים בערב ראש השנה, והאם צריך לקבל את התענית ממנחה שקודם ערב ראש השנה?

צום זה אינו חמור כצומות שאנו צמים לזכר החורבן, ולכן רבים נהגו לצום בו עד חצות היום או עד פלג המנחה, ובכל אופן נהגו שלא לצום עד סוף היום, כדי שלא יכנסו לחג כשהם מעונים¹¹, ועוד שצריך להוסיף מחול על הקודש¹².

בעניין קבלת התענית - מי שרגיל להתענות בכל ערב ראש השנה, אינו צריך לקבל עליו את התענית במנחה של היום הקודם. אולם מי שאינו רגיל להתענות בכל שנה ערב ראש השנה וחפץ השנה להתענות צריך לקבל את התענית ממנחה של היום הקודם. באופן זה, בזמן קבלת התענית צריך להתנות מפורש עד מתי חפץ לצום עד חצות או מנחה קטנה, כי קבלת סתם תענית משמעותה עד צאת הכוכבים¹³.

האם יש עניין ללכת לקברי צדיקים ערב ראש השנה, ומה הטעם שנוהגים כן?

יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה לבקר ולהרבות בתחינות בבית הקברות, ולהשתטח על קברי הצדיקים¹⁴, וכמה טעמים נאמרו בדבר:

- א. כדי להכניע עצמו בערב יום הדין ע"י שיזכיר לעצמו יום המיתה, ובזכות הכנעה זו תפילתו תהיה רצויה ומקובלת ביום הדין¹⁵.
- ב. לפי שבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ושם התפילה מתקבלת יותר, ולכן טוב שיזכיר את זכות הצדיקים שה' ירחם עלינו בזכותם¹⁶.
- ג. כדי לעורר את הצדיקים הטמונים שם שיעוררו עלינו רחמים וימליצו טוב בעדנו¹⁷.

יש שהחמירו גם שלא להתאמן באותו יום לקראת התקיעות בראש השנה, כדי לבלבל את השטן⁷. אולם למעשה, הרוצה להתאמן, רשאי לתקוע בתוך חדר סגור⁸.

מה המקור למנהג לצום בערב ראש השנה?

רבים נוהגים לצום בערב ראש השנה, כדי להיכנס לעשרת ימי תשובה מתוך הכנעה. וצום זה מסוגל לכפרת עוונות, ואמרו חז"ל שהמתענה בערב ראש השנה מתכפר לו שליש מעוונותיו⁹.

המקור לכך ממדרש תנחומא¹⁰: משל למה הדבר דומה? למדינה שהיתה חייבת מס גדול למלך, והיה המלך משלח שליחים לגבותו, ולא היתה משלמת מפני שהיה החוב גדול. מה עשה המלך? אמר לבני פלטרין שלו וצבאו: עימדו ונלך עליהם! עד שהיו הולכים כמו עשרה מילין, שמעו בני המדינה ופחדו. מה עשו? התחילו גדולי המדינה לצאת לקראת המלך. אמר להם: מי אתם? אמרו לו: בני מדינה פלונית אנו ששלחת לגבותינו. אמר להם: ומה אתם מבקשים? אמרו לו: בבקשה ממך עשה עמנו חסד שאין לנו מה ליתן. אמר להם: בשבילכם אני מניח לכם שליש. עד שהתקרב לעיר, יצאו לקראתו בינוני המדינה. אמר להם: ומי אתם? אמרו לו: בני מדינה פלונית ששלחת לגבות ואין לנו כוח לעמוד בתשלום אלא בבקשה ממך שתרחם עלינו. הניח להם השליש השני. עד שהוא מהלך ומתקרב יצאו לקראתו כל בני המדינה, גדולים וקטנים. אמר להם: מה אתם מבקשים? אמרו לו: אדוננו המלך אין לנו כוח ליתן מה שאנו חייבים לך. הניח להם הכל.

המלך - זה מלך מלכי המלכים הקב"ה יתברך ויתעלה שמו, בני המדינה אלו ישראל שהם מסגלים עוונות כל ימות השנה. מה הקב"ה עושה? אומר להם: עשו תשובה מראש השנה. ומה הם עושים? ערב ראש השנה גדולי הדור מתענים והקב"ה מוותר להם שליש מעוונותיהם, ומראש השנה ועד יום הכפורים יחידים מתענים והקב"ה מוותר שליש מעוונותיהם. וביום הכפורים כל

האם אומרים תיקון חצות כרגיל בערב ראש השנה?

בערב ראש השנה אומרים 'תיקון רחל' ו'תיקון לאה', כרגיל בכל לילה. אף שלמחרת בבוקר לא אומרים תחנון, מכל מקום כיון שאומרים סליחות עד שיאיר היום, לכן מותר לאמרם כרגיל¹.

עד מתי מותר לומר סליחות בערב ראש השנה? ומה הדין אם התאחרו וכבר עלה עמוד השחר האם יכולים להתחיל או לסיים הסליחות?

בערב ראש השנה אומרים סליחות כרגיל בכל הלילות, מנהג בני אשכנז להרבות בסליחות בערב ראש השנה יותר משאר הימים. ומקפידים לומר את הסליחות בלילה עד עלות השחר. אולם, אם התחילו לומר סליחות לפני עמוד השחר, ונמשך הזמן והגיע עלות השחר - אומרים וידוי ונופלים אפיים בסיום הסליחות כרגיל. אך אם התחילו לומר סליחות לאחר עמוד השחר - אין אומרים וידוי ונפילת אפיים בסיום הסליחות².

בשחרית ערב ראש השנה אין אומרים וידוי, ולא תחנון ונפילת אפיים. ובני ספרד אין אומרים "למנצח וכו' יענה ה'", ולא "תפילה לדוד"⁴. ואין אומרים צידוק הדין.

הנוהגים לתקוע בשופר בזמן אמירת י"ג מידות ובקדיש שבסוף הסליחות, האם יתקעו בסליחות הנאמרים בחצות לילה או קודם עלות השחר?

בערב ראש השנה אין תוקעים בשופר, כדי להבדיל בין תקיעות רשות של חודש אלול לתקיעות חובה של ראש השנה, או כדי לבלבל את השטן⁵. איסור זה הוא בין ביום ובין בלילה שלפניו. ולכן הנוהגים לתקוע בשופר בשעת הסליחות לא יתקעו בערב ראש השנה גם בסליחות הנאמרות בלילה⁶.

בעל תוקע שרוצה להתאמן על התקיעות בערב ראש השנה האם רשאי לתקוע בביתו?

9 שו"ע סימן תקפא סעיף ב.
10 תנחומא פרשת אמור כב.
11 רמ"א תקפא סעיף ב. משנ"ב תקסב ס"ק י. אולם סימן תקפא בכף החיים אות סב וסג כתב שנכון להתענות עד צאת הכוכבים, וכמו שמשמע מלשון השו"ע תקפא סעיף ב.
12 מג"א שם ס"ק י.
13 שו"ע סימן תקסב סעיף ב. ומשנ"ב שם.
14 מנהגי מהר"ל (הלכות ראש השנה אות ג. רמ"א סימן תקפא סעיף ד.
15 ברכת אליהו (מאלייגוב, דף נז ע"א).
16 מנהגי מהר"ל שם. משנ"ב תקפא ס"ק כז.
17 חמדת ימים (מהדורת תשע"א, ח"ג דף צא ע"ב). קיצושו"ע סימן קכח סעיף יג.

1 כף החיים סימן תקפא אות עה.
2 שו"ע סימן תקפא סעיף ג. ומשנ"ב שם ס"ק כג. כה"ח אות עג.
3 והלבוש כתב דאומרים למנצח כיון שמתענים שייך שפיר לומר יענה ה' ביום צרה. וכן כתב במטה אפרים אות מט. ופתחי עולם אות יד.
4 כה"ח שם אות עה. וכה"ח סימן קלא אות לו שכן מנהג בני ספרד שבכל יום שאין אומרים תחנון, אין אומרים בו מזמור תפילה לדוד.
5 רמ"א שם סעיף ג. ומשנ"ב שם ס"ק כד.
6 באר היטב שם ס"ק יד. בן איש חי פרשת נצבים אות ב. כה"ח אות עו.
7 כן משמע בספר המנהגים (טירנא אלול ימי הסליחות) באר היטב שם.
8 מג"א שם ס"ק יד. אליה רבה ס"ק ד. משנ"ב שם. בא"ח שם. כה"ח אות עו.

מי שאנוס ואינו יכול לטבול במקווה כגון זקן או חולה, מה עליו לעשות?

זקן או חולה שאינם יכולים לרחוץ באופן זה טוב שייטלו ידיים לסירוגין ארבעים פעמים, (ועיינ בהערה סדר הגטילה וכוונותיה³⁰).

**מתי הזמן הראוי לטבול בערב ראש השנה,
ומה הכוונה בטבילה?**

נהגו ישראל קדושים לטבול בערב ראש השנה לסלק כל טומאה מעליו, כי הטהרה מועילה לקבלת תפילתו של אדם. כמו כן טהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש²³.

מן הדין מספיקה טבילה אחת, אולם בספרים הקדושים מובא שיש לטבול בערב ראש השנה חמש טבילות, טבילה ראשונה - יכוין בה בשביל טהרה, ושניה - יכוין בה לתיקון הכעס, ושלישית - למתק הדין והגבורה בחסדים, ורביעית - לפשוט מעליו בגדי החול, ויכוין כזה גם כן 'תחלה שנה וקללותיה', וחמישית - לקבל עליו הארת קדושת יום הזכרון ויכוין כזה 'תחל שנה וברכותיה'²⁴.

**כשפוקדים קבר של צדיק, האם מותר
לבקש מהנפטר בקשות?**

המתפללים בבית הקברות אל ישימו מגמתם אל המתים, ולכן לא יבקשו מהם בקשות, מחשש לאיסור "דורש אל המתים". וכן משום שמניח מליץ בינו לבין הקב"ה. לכן יש להתפלל ישירות לה' שיושיע אותנו בזכות הצדיק הקבור שם²⁰. אולם, יש שהתירו להתפלל לצדיק שיעזור עלינו רחמים ויהיה הוא מליץ יושר עלינו לפני ה'²¹.

האם אומרים תחנון במנחה יום לפני ערב ראש השנה, שהרי בערב ראש השנה לא אומרים תחנון?

בשנה זו (התשפ"ה) יחול יום טוב שני של ראש השנה ביום שישי הקרוב. וזאסרו חכמים לבשל ביום טוב לצורך השבת אלא על ידי "עירוב תבשילין".

האם מותר לישון ביום ראש השנה, ומה
הדין למי שעייף ולא יכול להחזיק מעמד
אם לא ישן?

נאמר בירושלמי שהישן ביום ראש השנה, מזלו ישן אף הוא, לכן נהגו רבים לקום קודם עלות השחר, כדי להיות ערים ביום זה כבר מתחילתו, כדי שמזלם יגבר במשך השנה³⁷. מי שקשה לו יכול לישון אחר חצות היום, שהרי כתב האר"י ז"ל שאחר חצות כבר נתעורר המלאך על ידי תפילות ותקיעות. וצריך לנצל את היום לתפילה ותורה, ועדיף שישן מאשר שיעביר את הזמן בדברים בטלים, שיושב בטל כישן דמי³⁸.

עירוב תבשילין, באופן מיוחד שמועיל לאותם ששכחו לעשות עירוב תבשילין, ולכן אם שכח לעשות עירוב תבשילין והרב הנמצא במקומו עשה עירוב באופן כזה, יכול לסמוך על עירובו של הרב, ומותר לבשל ביום טוב לצורך השבת, ומכל מקום לכתחילה חייב כל אדם לעשות עירוב תבשילין בביתו.

**האם רשאי לבשל ביום טוב לכבוד שבת
במשך כל שעות היום?**

אף על פי שעשה עירוב תבשילין, לכתחילה יש לסיים את כל המלאכות שעושים ביום טוב לצורך השבת, בעוד היום גדול, כלומר בשעה מוקדמת, ולא להמשיך במלאכות עד סמוך לכניסת השבת. ומכל מקום אם נתעכב מחמת איזו סיבה, רשאי להמשיך לבשל ביום טוב גם עד סמוך לשקיעת החמה³³.

האם מותר לבכות בתפילות ראש השנה?

יום ראש השנה הוא יום הדין מחד ומאידך הוא יום טוב, וכמו שאמר הנביא נחמיה: וְיֵאמֹר נַחֲמִיָּה... לְכָל הָעָם הַיּוֹם קִדְשׁ הוּא לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֵל תִּתְאָבְלוּ וְאַל תִּבְכּוּ... וְיֵאמֹר לָהֶם לֵכוּ אֲכִלוּ מִשְׁמֵנִים וּשְׂתוּ מִמֵּתִקִּים וּשְׁלַחוּ מִנּוֹת לְאִין נִכּוֹן לוֹ כִּי קִדּוֹשׁ הַיּוֹם לְאֹדְנֵינוּ וְאֵל תַּעֲצְבוּ כִּי חֲדוֹת יְהוָה הִיא מַעֲזוֹכָם³⁴⁴.

כיצד עושים עירוב תבשילין?

יש להניח "פת ותבשיל" מערב יום טוב, (כלומר, מיום רביעי), לצורך השבת (כלומר, לצורך אכילתו בשבת), כדי שיהיה ניכר, שאינו מתחיל בבישול ובאפיה ביום טוב לצורך השבת, אלא רק מסיים מלאכתו הפת והתבשיל שצריך להשאיר, יש בהם כמה פרטי דינים. והנהוג הוא להניח פת, דהיינו לחם, וכיצה קשה (שיעור הלחם- לדעת השו"ע במשקל של כ-30 גרם, ולרמ"א בשיעור של כ-54 גרם. ונהגו להחמיר בזה כהרמ"א³¹). וכשלוקח את הפת והתבשיל בערב יום טוב (לפני כניסת החג) מברך: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות עירוב. ואחר כך יאמר: בדין עירובא, יהא שרי לנא לאפווי ולבישולי ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת. (פירוש הדברים: בעירוב זה, יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק הנר ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת). ואחר כך שומר את הפת והתבשיל, ואוכלם (לכתחילה) בליל שבת.³²

אם שכח לעשות עירוב האם יכול לסמוך על העירוב של רב העיר?

ברוב המקומות נוהגים רבני העיר לעשות

יִמְיוֹ יוֹכִיזֵן בִּאוֹת שְׁנִיָּה דִּשְׁמ ע"ב (הָאוֹת ו), וְכֵן פֻּעַם שְׁנִיָּה עַל שְׁמָלִי יוֹכִיזֵן בִּאוֹת שְׁנִיָּה, וְכֵן עַל זֶה הִדְרָךְ דַּע עֶשְׂרֵה פַעְמִים, וְיִחְזוֹר וְיַעֲרֶה עֶשְׂרֵה פַעְמִים בְּזֶה אַחֵר הַזֶּה עַל יִמְיִן - יוֹכִיזֵן בְּכָל פַּעַם בִּאוֹת אַחַת דַּעֲשֶׂרֶה אוֹתִית וְשֵׁם ע"ב, וְיַעֲרֶה אַחֵר כִּךְ עֶשְׂרֵה פַעְמִים בְּזֶה אַחֵר הַזֶּה עַל שְׁמָלִי - יוֹכִיזֵן בָּהֶם הָעֶשְׂרֵה אוֹתִית וְשֵׁם ע"ב עַל הַסֵּדֶר, מִנְצֵא כִךְ הִכְלִי אֲרֻבָּעִים פַּעְמִים, וְכִנּוּכֵר בִּסְפֵר "אִמֹת לִיעֻקֵּב" יִנְיֹז ז"ל, בְּקוֹנְטֵרס "שֵׁפֶת אִמֹת" יַעֲרִיז מִשָּׁם. עכ"ל. בִּא"ח פִּרְשֵׁת נִצְבִּים אוֹת ג.

31 רמ"א סימן תקכו סעיף ג. חזו"ע עמוד רעו כתב דטוב להחמיר כן כדי לצאת ידי חובת כל העשירות הגם שדעת השו"ע שדי בכזית.

32 שו"ע סימן תקכו סעיף ב.

33 משנ"ב סימן תקכו ס"ג.

34 נחמיה פרק ח פסוק ט.

35 שער הכוונות (דף צ ע"א). וכך כותב גם הגאון חיד"א (מורה באצבע) שיתפלל ערבית של ראש השנה בבכיה ובכוונה גדולה מאוד, דואג ובוטח.

36 שו"ת יביע אביר וזמור לק"ט (חלק אורח חיים סימן נא) ושו"ת יחוה דעת חלק ב' (סימן סט).

37 בִּא"ח פִּרְשֵׁת נִצְבִּים סעיף א. אף דעת הגר"ז אויערבך (הליכות שלמה פרק א סכ"ג) שאלו שאינם משכימים קום קודם עלות השחר סומכים על הסברה שהשינה בבוקר נמשכת אחר הלילה. והירושלמי התבאר על מי שהולך לישון לכתחילה ביום. מ"מ אם התעורר משנתו אחר עלות השחר אחר לו לחזור ולישון. חוט שני ר"ה עמוד ג.

38 משנ"ב תקפג ס"ט.

18 מטה משה (מת שנ"א, אות תתלט). רמ"א סימן תרה סעיף א. ובמשנ"ב שם ס"ק ז כתב דאין להרבות שם בתחניות רק מה שמיוסד מהקדמונים, בשונה מערב ראש השנה שנוהגים להרבות בתחניות.

19 סידור דרך החיים דיני ערב יוה"כ.

20 מהר"ל שם. משנ"ב שם ס"ק כז.

21 פמ"ג (א"א, סימן תקפא ס"ק טז). ימצא חיים (פלאג', תרכג, סימן עג אות לה). וע"ע משנ"ב בספר "זכר צדיק לברכה" פרק ה. בא"ח פרשת נצבים אות ב.

22 משנ"ב סימן קלא ס"ק לג. כה"ח אות עד. בא"ח פרשת נצבים אות ב.

23 רמ"א סימן תקפא סעיף ד. כה"ח שם אות פב.

24 בא"ח פרשת נצבים סעיף ג.

25 משנ"ב שם ס"ק כז.

26 משנ"ב שם.

27 כמבואר במשנה מקוואות פרק ג. ובשו"ע הרב סימן תרו.

28 שו"ת שבת הלוי ח"א סימן כד. מנח"ח ח"ד סימן כא

29 משנ"ב סימן פח ס"ק ד.

30 יצירה תחלה על ידי מין פעם אחת ויכין באות י' הראשונה של שם ע"ב, השם הקדוש ע"ב מורכב מעשרה אותיות, ואילו (ה.י.ו.ד.ה.י., ו.י.ו.ה.י.), ועל אותיות אלו "כפי הסדר הזה", וכן פעם אחת על ידי ששאל ויכין גם כן באות ראשונה של שם ע"ב (האות י'), ועוד יצירה פעם שניה על